

1.1. ARHIVSKA OSTAVINA RIJEČKIH ISUSOVACA

Malo su koje arhivalije s područja Republike Hrvatske poput isusovačkih čak dva-put prolazile proces premještanja i povratka iz jedne u drugu zemlju. Naime, nakon ukidanja isusovačkoga samostana u Rijeci 1773. godine njihov je arhiv zapečatila tamošnja Trgovačka intendantca, koja je vodila računa i o zadržavanju cjelovitosti zatečenih arhivalija. Tako se dogodilo da su čak i poglavar Unutarnjokranjskoga okružja barun Lichtenberg i predstavnik Komore barun Apfaltrer, koji su u listopadu 1773. u svojstvu komesara za popisivanje i preuzimanje isusovačke imovine na njihovim bivšim posjedima na području vlastelinstava Kastav, Mošćenice, Veprinac i Podbreg tek uz dosta problema uspjeli doći do potrebnih pismena iz navedenog arhiva. Navedeni je poslije predan Ugarskoj komori, te je prenesen u Mađarsku. Za vrijeme mađarskoga skrbništva nad njihovim arhivom dio je gradiva popisano, te je tako nastala cjelina popisanih spisa (*Acta registrata*) za koju je izrađen popis (*elenchi*), dok drugu skupinu čine tzv. nepopisani spisi (*Acta irregistrata*). Dio je tog arhiva (tzv. popisano gradivo) je iz Arhiva Ugarske komore preuzeto u Hrvatsku 1850. godine. Arhiv je ponovno 1885. godine, zajedno s većim djelom gradiva koje je Kukuljević dopremio u Zemaljski arhiv, ponovno odnesen u Mađarsku u tamošnji državni arhiv. U Hrvatskoj je tom prilikom zadržano tek tridesetak dokumenata iz tog arhiva. Arhiv riječkih isusovaca (*Acta Jesuitica registrata et irregistrata*) napokon je temeljem mirovnih sporazuma nakon Drugog svjetskog rata vraćen iz Mađarske 1958. godine u Zagreb. Te se cjeline arhiva danas nalaze unutar arhivskoga fonda Isusovački samostan Rijeka. Na ovom mjestu namjerno govorimo o njihovu fondu kao o arhivu, jer je isusovački arhiv u razdoblju dok je Družba djelovala u Rijeci pohranjivao vlastito gradivo, gradivo laičkih vjerskih društava s područja Rijeke. Također su isusovci preuzeli sva starija važnija pismena iz registratura svojih posjeda Kastav, Mošćenice i Veprinac iz razdoblja prije isusovačke vlasti nad njima, kao što su razvodi među liburnijskim i istarskim općinama od 14. do 16. stoljeća i isprave kojima se uređuje posjedovanje pojedinih vlastelinstava i određene povlastice. Naposljetku, taj je arhiv sadržavao sve gradivo tih posjeda koje se odnosi na njihovo gospodarstvo, a kojim su izravno upravljali rektor i prokurator Družbe u Rijeci.

Arhivalije riječkih isusovaca danas su dakle ponovno na području Republike Hrvatske, a nalaze se u nekoliko baštinskih ustanova. Najvećim se dijelom nalaze u Hrvatskome državnom arhivu, a sadržavaju gradivo koje se u najvećoj mjeri odnosi imovinskopravne i urbarijalne poslove samostana. U Državnome arhivu u Rijeci nalazi se zakladna listina kojom barunica Thanhausen osniva Sjemenište svetoga Ignacija te kopijalna knjiga isprava, ugovora i drugih važnijih akata Družbe u Rijeci. Naposljetku se u

Povijesnome i pomorskomu muzeju Hrvatskoga primorja Rijeka nalaze diplome kojima carevi Ferdinand II., Ferdinand III. i Leopold I. potvrđuju povlastice isusovačkomu samostanu u Rijeci.¹ Do izdvajanja je navedenih cjelina došlo na dosad nepoznat način i u nepoznatome trenutku, što se u budućnosti mora utvrditi.

1.2. IMOVINA RIJEČKIH ISUSOVACA

Akvizijska politika unutar riječkih zidina

Kako bi se sagledali i razumijeli posjedi i imovina isusovaca u Rijeci, potrebno je vratiti se unatrag do vremena prije njihova dolaska u Rijeku u prve godine njihove prisutnosti ondje. Inicijator dolaska isusovaca u Rijeku bio je riječki gradski magistrat koji je 5. ožujka 1623. godine poslao generalu reda Vitelleschiju molbu da se isusovci nasele u Rijeci kako bi ondje preuzeli na sebe školu, jer su dugo vremena imali problema s učiteljima. Ta inicijativa naišla je na podršku senjsko-modruškoga biskupa Ivana Agatića (rodom Riječanina) te cara Ferdinanda II., jednoga od najgorljivijih nositelja pro-
tureformacije u srednjoj Europi.² Potonji podržava isusovce u njihovu misijskom i odgojno-obrazovnom radu, u čemu vidi sredstvo za sprečavanje širenja protestantizma te im za potrebe budućega kolegija već 1625. godine prepušta prihode od polovice riječke desetine koji mu pripadaju.³ Potpora Habsburgovaca djelovanju Družbe Isusove očituje se možda ponajbolje u podatku da su isusovci na području Kuće Austrije do sredine 17. stoljeća otvorili čak 14 kolegija.⁴ Uz zajamčenu financijsku podršku Ferdinanda II., koja je već i prije dolaska isusovaca u Rijeku osigurala dio sredstava za rad, gradski im je magistrat zaključkom Velikoga i Maloga vijeća od 16. kolovoza 1627. godine osigu-

¹ Postoje sumnje da se dio gradiva riječkih isusovaca nalazi u još dvije baštinske ustanove u Republici Hrvatskoj. Međutim, o tome bez potvrde na ovome mjestu nećemo pisati.

² Valentin Miklobušec, *Isusovci u Rijeci 1627. – 1773. školsko, pastoralno i odgojno djelovanje*, Riječki teološki časopis, Vol. 52, No. 2, 2018., str. 184–185.

³ Miroslav Vanino, *Isusovci i hrvatski narod II.*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 1982., str. 135. Prije isusovaca te su prihode uživali riječki poglavari Stjepan della Rovere, prije njega pićanski biskup Antonio Zara, a prije njega senjski biskupi.

⁴ Werner Drobiesch, Peter G. Tropper, *Die Jesuiten in Innerösterreich: die kulturelle und geistige Prägung einer Region im 17. und 18. Jahrhundert*, HermaGoras, 2006., str. 239.